

УДК 159.923.3:316.61

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ НА СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ МОЛОДІ

Краснякова А.О., науковий співробітник
Інститут соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України

У статті проаналізовано особливості впливу інформаційно-комунікаційного середовища мережі Інтернет та інших соціальних суб'єктів на становлення і розвиток громадянськості сучасної української молоді.

Ключові слова: громадянськість, громадянська компетентність, вплив, інтернет-середовище, web-контент, самоідентифікація.

В статье проанализированы особенности влияния информационно-коммуникационной среды сети Интернет и других социальных субъектов на становление и развитие гражданственности современной украинской молодежи.

Ключевые слова: гражданственность, гражданская компетентность, влияние, интернет-среда, web-контент, самоидентификация.

Krasniakova A.O. FEATURES OF THE INFLUENCE OF THE INFORMATIONAL AND COMMUNICATIONAL INTERNET'S SURROUNDING ON THE FORMATION CIVISM OF YOUTH

Features of influence of the informational and communication internet's surrounding and other social subjects on the formation and development of the modern civism of Ukrainian youth was analyzed in this article.

Key words: civism, social competence, impact, internet environment, web content, self-identification.

Постановка проблеми. Інформатизація й інтернетизація пронизує всі сфери життєдіяльності сучасної людини, змінює способи її взаємодії зі світом, впливає на самоідентифікацію та самореалізацію. У мережі Інтернет користувачі «без меж і кордонів» навчаються і працюють, спілкуються і розважаються, започатковують нові соціальні контакти, незважаючи на соціальний статус суб'єкта. Утворений завдяки інтернет-технологіям єдиний інформаційно-комунікаційний простір, з одного боку, сприяє консолідації світової інтернет-спільноти, поглиблюючи глобалізаційні процеси у світі, з другого – актуалізує потребу збереження індивідуальності, прискорює процес національної та громадянської самоідентифікації, становлення та розвиток громадянськості користувачів.

Наявність великої кількості міждисциплінарних досліджень феномена «громадянськість» збагачує науковий простір і водночас спричиняє плутанину у визначенні феномена та розмитість його змісту. Попри широку наукову розробленість теоретичних аспектів, бракує конкретних експериментальних досліджень, спрямованих на вивчення впливу інформаційно-комунікаційного середовища мережі Інтернет на становлення і розвиток громадянськості особистості. Враховуючи, що найактивнішими користувачами Інтернету є молоді

громадяни, від яких залежить майбутнє країни, вважаємо такі дослідження значущими для суспільства.

Постановка завдання. Мета статті – виявити особливості впливу інформаційно-комунікаційного середовища мережі Інтернет та інших соціальних суб'єктів на становлення і розвиток громадянськості сучасної української молоді.

Завдання: 1) уточнити психологічний зміст феномена «громадянськість»; 2) визначити ключові складники громадянськості; 3) виявити особливості впливу інтернет-середовища й інших соціальних суб'єктів на становлення громадянськості молоді.

Аналіз, систематизація й узагальнення закордонних і вітчизняних наукових джерел із питань вивчення феномена «громадянськість» представлено нами раніше [3]. У контексті цього дослідження коротко зупинимося лише на тих із них, які мають засадниче, концептуальне значення.

По-перше, ми спираємося на дослідження проблем громадянськості Л. Снігур, її розуміння феномена «громадянськість». Дослідниця визначає громадянськість як «усвідомлення особою своєї причетності до спільноти співвітчизників, до спільної культури, а також морально-духовне відчуття своєї спільності з нацією»; психологічними структурними компонентами гро-

мадянськості визнає знання, переживання, вчинки суб'єкта [9]. По-друге, продуктивними для нас є ідеї М. Боришевського, зокрема виокремлення ним ключових складників громадянськості, а саме: а) усвідомлення себе повноправним членом суспільства; б) здатність і готовність особи виступити в ролі активного і свідомого громадянина; в) відданість інтересам суспільства, почуття відповідальності за його стан і готовність виступати в ролі активного перетворювача як ключові складники [8, с. 123]. По-третє, ми поділяємо думку І. Зимньої про те, що громадянськість як психічна якість людини формується протягом життя в системі соціальних відносин [2].

На особливу увагу заслуговує ґрунтовний аналіз феномена «громадянськість» О. Князева. Характеризуючи закономірності громадянської поведінки, вчений підкреслює, що громадянська поведінка не зводиться до простої сукупності реакцій, а «включає систему більш-менш свідомих дій і вчинків». На його переконання, громадянська компетентність особистості дозволяє «активно, відповідально й ефективно реалізовувати весь комплекс громадянських прав та обов'язків у демократичному суспільстві, застосовувати свої знання та навички на практиці» [4, с. 219].

Узагальнюючи теоретичні положення, ми розглядаємо *громадянськість* як усвідомлення індивідом своєї належності до певного народу, країни, її державної організації, відчуття спільності з політичною нацією і готовність діяти заради вирішення значущих проблем суспільства. Як складові частини феномена (когнітивну, мотиваційну та конативну) пропонуємо аналізувати усвідомлення особою відповідальності за свою країну, її бажання брати участь у суспільно-політичному житті та готовність виявляти ініціативність у вирішенні значущих проблем суспільства. Зважаючи на те, що: а) громадянськість молоді людини формується в процесі соціалізації під впливом традиційних соціальних суб'єктів, як-от: сім'я, освіта, засоби масової інформації, державні інститути, політичні партії, громадські організації; б) процеси соціалізації, самоідентифікації, самопрезентації, самовизначення і самореалізації кіберпокоління відбуваються одночасно у віртуальному інтернет-просторі та реальному середовищі [5], ми висловили припущення, що Інтернет як інформаційно-комунікаційне середовище також впливає на становлення і розвиток громадянськості користувачів. Щоб зрозуміти особливості впливу, нам здається доречним навести перелік напрямів, в яких здійснюються

сучасні психологічні дослідження, наголосивши на їхньому зв'язку з темою нашого дослідження.

Предметом сучасних соціально-психологічних досліджень вітчизняних і закордонних інтернет-психологів є: соціальні функції Інтернету (М. Лі, Р. Спірс, Ю. Половинчак, А. Радіонов); соціально-психологічні дослідження спілкування, опосередкованого Інтернетом, зокрема в соціальних мережах і онлайн-спільнотах (О. Белінська й А. Жичкіна, Н. Дьорінг, В. Фриндте і Т. Келлер, С. Коноплицький, І. Шевченко); вплив Інтернету на поведінку людини в соціумі (К. Галімберті, А. Лучинкіна, Дж. Мантовані, В. Москаленко, В. Посохова, А. Федоркіна); проблеми психічного розвитку індивіда в комп'ютерно-опосередкованій діяльності, процеси самоідентифікації, самопрезентації особистості, трансформації ідентичності у віртуальному просторі (Г. Беляєва, М. Коул, Т. Омонії, М. Остапенко, О. Сергодеєва, М. Слатер, Дж. Сулер, Ш. Терклі, О. Труфанова, П. Воллес); проблеми залежності й інтернет-адикції (Д. Гринфілд, Л. Найдьонова, Г. Мироненко, К. Янг); особливості інтернет-комунікації, вплив віртуального інформаційно-комунікаційного середовища на становлення та розвиток суб'єктності, методи вивчення віртуального простору як нового соціального простору взаємодії соціальних суб'єктів (О. Астаф'єва, О. Арестова, Л. Бабанін, О. Войскунський, О. Горошко, А. Краснянкова, Ю. Кузнецова, А. Лучинкіна, Г. Почепцов, О. Рассказова, Г. Солдатова, Л. Фадеева).

Інтернет-психологи вважають, що:

– Інтернет варто розглядати як невід'ємний атрибут життя сучасного суспільства, атрибут, який виявився не просто фрагментом соціального життя, а чинником, що змінює соціокультурне життя загалом. Сьогодні [Інтернет] виконує значну частину основних соціальних функцій – інформаційну, комунікаційну, репрезентативну, перетворюючу, креативну, мобілізуючу, компенсаційну, психотерапевтичну [7];

– сучасний Інтернет – це не тільки об'єднання технічних приладів, це – віртуальний соціальний простір існування сучасної людини, окрема комунікативна сфера людської життєдіяльності, новий «ресурс впливу на особистість» [6, с. 28].

Можна погодитися з тим, що завдяки стрімкому розвитку ІТ-технологій Інтернет стає найпопулярнішим і найтехнологічнішим агентом впливу. Як зазначає О. Войскунський, «провідним завданням науковців на сучасному (початковому) етапі розвитку кіберпсихології, є вивчення психологічного впливу ІТ-технологій і на окрему людину, і

на способи взаємодії, і на трансформацію соціокультурного середовища загалом» [1].

Новий тип взаємодії користувачів у віртуальному просторі утворюється як інформаційно-комунікаційна модель суб'єкт-суб'єктної взаємодії. За соціально-психологічною теорією впливів В. Татенко [10], в Інтернеті кожний суб'єкт «активно, ініціативно, помірковано, етично і творчо – власне вчинково – віддає іншому за максимумом усе те найкраще, що в нього є, і так само – вчинково – привласнює за максимумом усе найкраще від іншого. Виникає справжня спільність «Ми», в якій кожне «Я» не підпорядковується іншому і загалу, не розчиняється і не губиться в загалі, оскільки є активним учасником суб'єктно-вчинкової взаємодії» [10, с. 188].

Але засобами ІТ-технологій можна і маніпулювативно впливати на людину, непомітно закріплюючи в її пам'яті інформацію, формувати потреби, інтереси, погляди, цінності, моделі поведінки. Так, В. Щербина стверджує: «Інтернет дозволяє впливати на людину з дуже раннього віку. У процесі комунікації в інтернет-просторі відбувається не лише мовна і культурна експансія, але й програмування певних структур свідомості і підсвідомості» [11, с. 114]. Отже, комунікація в інтернет-просторі (як суб'єкт-суб'єктна взаємодія), з одного боку, створює сприятливі умови для самореалізації особистості, утворення нею нових соціальних зв'язків, що приводить до об'єднання користувачів в онлайн-групи і консолідації інтернет-спільноти, суспільства загалом, з іншого – утворює небезпечне середовище, в якому можуть здійснюватися і маніпуляційні впливи на людину.

Система впливів на людину в сучасному інформаційному суспільстві складна і неоднозначна [6; 10]. Вплив на людину здійснюється водночас на рівні мікро-, мезо- та макросередовища. Постає питання, на якому рівні впливає на людину Інтернет – макро-, мезо- чи мікросередовища? Як дослідити вплив нового інформаційно-комунікаційного середовища на становлення і розвиток громадянськості?

На нашу думку, впливовість того чи іншого суб'єкта може оцінити лише сам суб'єкт – по-перше. По-друге, оцінюючи вплив Інтернету (інтернет-середовища, віртуального простору, інтернет-комунікації), користувачі оцінюють web-контент, тобто інформацію, яка наповнює інтернет-сайти, соціальні мережі, блоги, чати тощо. Інакше кажучи, без контенту (текстів, графіки, ел. бібліотек, аудіо-, відеоінформації) мережа є лише технічною оболонкою, інструментом зберігання і доставки контенту. Тому

цілком логічно вплив Інтернету розглядати як вплив web-контенту.

З метою вивчення впливу інформаційно-комунікаційного середовища мережі Інтернет та інших соціальних суб'єктів на становлення громадянськості нами було розроблено і раніше апробовано авторську версію репертуарних решіток, проведено процедури перевірки валідності і надійності.

У дослідженні (2017 р.) брали участь 58 осіб віком від 18 до 27 років, студенти ЗВО м. Києва. Під час дослідження респонденти оцінювали за семибальною шкалою власну відповідальність за Україну, особисте бажання брати участь у суспільному житті і свою готовність виявляти ініціативу у вирішенні значущих проблем суспільства, визначали вплив соціальних суб'єктів (родини, педагогів, друзів, засобів масової інформації, громадських організацій, політичних партій, державних інститутів), інтернет-середовища (точніше, контенту інтернет-сайтів, соціальних мереж), а також політичних подій на становлення і розвиток громадянськості.

Аналіз отриманих даних показав: за шкалою самооцінки громадянськості 21% респондентів оцінюють відповідальність за країну на високому рівні, 38% – на середньому, 42% оцінили відповідальність як низьку. Бажання брати участь у суспільному житті на високому рівні виявляють 22,4%, на середньому – 31%, 38% – на низькому. 8,6% респондентів зазначили, що взагалі не бажають брати участь у суспільному житті країни. Ще більший відсоток молодих громадян – 15,5% – не готові виявляти ініціативу у вирішенні значущих проблем суспільства. 12% респондентів продемонстрували високий рівень готовності виявляти ініціативу, 42% – середній, 30,5% – низький. Результати самооцінки наведено на рис. 1.

Отримані результати свідчать про те, що майже половина опитаних респондентів або не виявляють бажання брати участь у суспільно-політичному і громадянському житті, або виявляють його на низькому рівні. Що стосується готовності ініціативно вирішувати значущі проблеми суспільства, то варто зазначити, що кількість осіб, які оцінили себе як не дуже ініціативних і неініціативних, *втричі* перевищує кількість осіб, які готові діяти ініціативно заради інших членів суспільства.

Під час дослідження особливостей впливу соціальних суб'єктів (родини, педагогів, друзів, засобів масової інформації, громадських організацій, політичних партій, державних інститутів) та інтернет-середовища (контенту інтернет-сайтів, соціальних мереж) на становлення та розвиток

складників громадянськості встановлено: найбільше впливає на становлення та розвиток відповідальності молоді за Україну родина – 5,2 (див. табл. 1); вплив викладачів і засобів масової інформації молоді оцінює майже однаково – 5,0 і 4,9 відповідно; вплив контенту інтернет-сайтів дорівнює впливу друзів – 4,8; вплив контенту, створеного в соціальних мережах, визначено на рівні впливу політичних подій – 4,7. Найменше впливають на становлення відповідальності за свою країну політичні партії – 4,2 і державні інститути – 4,1.

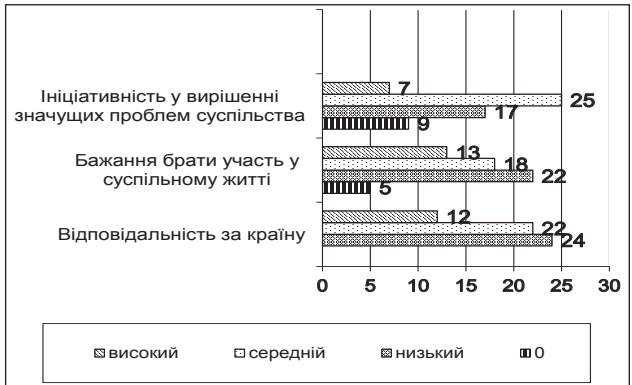

Рис. 1. Результати самооцінки респондентами складників громадянськості (кількість осіб)

На бажання молоді брати участь у суспільно-політичному житті країни найбільше впливають засоби масової інформації (далі – ЗМІ), громадські організації, друзі – 4,6; однаковим респонденти вважають вплив контенту інтернет-сайтів, соціальних мереж, політичних подій – по 4,5; вплив політичних партій і державних інститутів, за оцінками молодих громадян країни, виявився найменшим – 4,0 і 3,7 відповідно.

Щодо оцінки впливу на готовність виявляти ініціативу у вирішенні значущих проблем суспільства встановлено, що найбільше впливають, за оцінками випробуваних, інтернет-сайти – 4,9 і політичні події – 4,8. Водночас вплив друзів, викладачів, ЗМІ, контенту соціальних мереж виявився однаковим – по 4,7. Вплив родини оцінено на рівні впливу громадських організацій – по 4,6; найменше впливають, на жаль, політичні партії – 4,3 і державні інститути – 4,0.

За результатами кореляційного аналізу визначено тісний зв'язок між впливом політичних партій і впливом державних інститутів на усвідомлення відповідальності за країну ($r = 0,77$; $p \leq 0,05$). На нашу думку, це пояснюється тим, що державні інститути (законодавча, виконавча) влада в Україні представлені політичними партіями, які подолали 5-тивідсотковий бар'єр

Таблиця 1

Результати середніх значень дослідження впливу соціальних суб'єктів на становлення та розвиток складників громадянськості (студенти $n = 58$)

СУБ'ЄКТИ ВПЛИВУ ОСОБИСТІ ХАРАКТЕРИСТИКИ	Родина	Педагогі, викладачі	Друзі, сокурсники	ЗМІ (ТБ, радіо, друковані видання)	Інтернет-середовище		Громадські організації	Політичні партії та лідери	Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів України	Політичні події
					Інтернет-сайти,	Соціальні мережі				
Усвідомлення відповідальності за Україну <i>с. $V\sigma = (\%)$</i>	5,1	4,9	4,9	4,9	4,8	4,7	4,5	4,3	4,1	4,7
	3,8%	3,4%	3,5%	3,8%	3,7%	3,6%	4,2%	4%	4,6%	4,6%
Бажання брати участь у суспільно-політичному житті країни <i>с. $V\sigma = (\%)$</i>	4,2	4,4	4,6	4,6	4,5	4,5	4,6	4,0	3,7	4,6
	4,81%	4,84%	3,3%	3,3%	4,8%	4,6%	4,5%	4,9%	5,3%	4,4%
Ініціативність у вирішенні значущих проблем суспільства <i>с. $V\sigma = (\%)$</i>	4,6	4,7	4,7	4,7	4,8	4,7	4,7	4,3	4,0	4,8
	3,8%	2,9%	3,4%	3,6%	3,5%	2,9%	3,4%	3,4%	4,2%	4,2%

* Діапазон значень коефіцієнтів варіації ($V\sigma < 10\%$) дає підстави говорити про незначну варіацію даних, однорідність вибірки, типовість середніх значень.

на парламентських виборах. Середній рівень зв'язку виявлено між впливом громадянських організацій і ЗМІ на ініціативність у вирішенні значущих проблем суспільства ($r = 0,6$; $p \leq 0,05$). Вважаємо, що, з одного боку, це результат інтересу ЗМІ до діяльності громадянських організацій та їхніх лідерів, з другого – бажання членів громадянських організацій бути представленими в ЗМІ, зокрема електронних.

Висновки із проведеного дослідження. Громадянськість сучасної людини формується протягом життя під впливом традиційних соціальних суб'єктів та інформаційно-комунікаційного середовища мережі Інтернет і виявляється як усвідомлення індивідом своєї належності до певного народу, країни, її державної організації, відчуття спільності з політичною нацією і готовність діяти заради вирішення значущих проблем суспільства. Як складники громадянськості сучасної молоді проаналізовано усвідомлення відповідальності за свою країну, бажання брати участь у суспільно-політичному житті, ініціативність у вирішенні значущих проблем суспільства.

Інформаційно-комунікаційне середовище мережі Інтернет існує як комплекс web-контенту, що утворюється користувачами за допомогою ІТ-технологій. Отже, розглядаючи вплив Інтернету на становлення та розвиток громадянськості, ми розглядаємо вплив web-контенту, точніше, комплексу інформації, яка є в Інтернеті.

Результати емпіричного дослідження показали, що:

– молоді громадяни оцінюють вплив інтернет-середовища (точніше, контенту інтернет-сайтів і соціальних мереж) на рівні впливу неполітичних соціальних суб'єктів (родини, близьких друзів, викладачів, ЗМІ) і значно вище, ніж вплив політичних суб'єктів (політичних партій, державних інститутів). Водночас респонденти вважають, що контент інтернет-сайтів більше впливає на усвідомлення ними відповідальності за країну й ініціативність у вирішенні значущих проблем суспільства, ніж соціальні інтернет-мережі.

Проте вплив контенту соціальних мереж на бажання брати участь у суспільному житті виявився вищим, ніж вплив інтернет-сайтів. Деякою мірою це є результатом інтерактивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії користувачів у віртуальному соціальному просторі. Інформація, що утворюється і розповсюджується суб'єктами в соціальних мережах по горизонталі, викликає в них більшу довіру, ніж інформація, яку оприлюднюють на сайтах, особливо офіційних.

Довіра посилює мотиваційний складник, зокрема бажання брати участь у суспільному житті, і це так чи інакше сприяє розвитку громадянськості. Отже, особливостями впливу інтернет-середовища на становлення і розвиток громадянськості молоді є те, що він здійснюється як вплив web-контенту на рівні макро-, мезо- і мікросередовища. Це дає підстави розглядати інформаційно-комунікаційне середовище мережі Інтернет як метасередовище.

На основі аналізу отриманих результатів ми сформулювати низку гіпотез. Так, ми припускаємо, що громадянськість залежить від усвідомлення суб'єктом можливості впливу на суспільно-політичні процеси. Але це потребує перевірки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Войскунский А. Исследования Интернета в психологии. URL: <http://banderus2.narod.ru/80014.html>.
2. Зимняя И. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. URL: http://qame.ru/book/pedagogics/klyuchevie_kompetentnosti.
3. Кияшко Л., Краснякова А. Соціально-психологічні проблеми становлення громадянськості сучасної української молоді. Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. Вип. 743: Педагогіка та психологія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. С. 99–104.
4. Князев А. Феномен гражданственности. Мир психологии. 2006. № 4. С. 217–230.
5. Краснякова А. Інтернет-середовище як новий соціальний простір самопрезентації особистості. Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей / НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; редакційна рада: М. Слюсаревський (голова), В. Кремень, С. Максименко та ін. К.: Міленіум, 2016. Вип. 38(41). 306 с. С. 291–303.
6. Москаленко В. Психологія соціального впливу: навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 207. 448 с.
7. Половинчик Ю. Сучасне інформаційно-комунікаційне середовище як простір трансформації української національної ідентичності: монографія. К., 2016. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/nauk-mon/internet-duskurs.pdf>.
8. Розвиток громадянської спрямованості особистості / М. Боришевський, Т. Яблонська, В. Антоненко та ін.; за загальною редакцією М. Боришевського. К.: 2007. 186 с.
9. Снігур Л. Психологія становлення громадянськості особистості: монографія. Одеса: М.П. Черкасова, 2004. 331 с.
10. Татенко В. Соціальна психологія впливу: монографія. К.: Міленіум, 2008. 216 с.
11. Щербина В. Сітьова кіберкомунікація як соціальний феномен. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2002. № 1. С. 109–116.